

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАЛЕЖНО ВІД СТАТУСНОГО РАНГУ

Проаналізовано особливості прояву агресії у військовослужбовців залежно від статусного рангу. Встановлено, що солдатам строкової служби, порівняно із групою контрактників та прапорщиків, притаманна схильність до прояву фізичної агресії та сумарне значення агресивності й директивності. У військовослужбовців-контрактників, поряд із достатньо високим рівнем фізичної агресії, відзначено вищі, ніж у солдатів строкової служби показники підозрілості й індексу агресивності, а також найбільші серед інших груп індекс ворожості та рівень агресивності. У групі прапорщиків, порівняно з іншими групами, більше виражені такі форми агресії, як опосередкована агресія, роздратованість, образливість, підозрілість, почуття провини. Для цієї категорії військовослужбовців характерні вищі, ніж в інших респондентів, показники індексів агресивності та ворожості, рівень агресивності та сумарне значення агресивності й директивності.

Ключові слова: агресія, статусний ранг військовослужбовців, індекси агресивності, ворожості.

Васильєва Г. В., Кокощук Г. І. Особенности проявления агрессии военнослужащих в зависимости от статусного ранга. Аналізуються особливості проявлення агресії військовослужбовців в залежності від статусного ранга. Установлено, що солдатам срочной служби, по сравнению с группой контрактников и прапорщиков, присущая наиболее выраженная склонность к проявлению физической агрессии и суммарное значение агрессивности и директивности. У військовослужбовців-контрактників, наряду с достаточно высоким уровнем физической агрессии, отличаются более высокие, чем у солдат срочной службы, показатели подозрительности и индекса агрессивности, а также наибольшие среди других групп индекс враждебности и уровень агрессивности. В группе прапорщиков, по сравнению с другими группами, более выражаются такие формы агрессии, как косвенная агрессия, раздражительность, обидчивость, подозрительность, чувство вины. Для этой категории военнослужащих присущие более высокие, нежели у других респондентов показатели индексов агрессивности и враждебности, уровень агрессивности и суммарное значение агрессивности и директивности.

Ключевые слова: агрессия, статусный ранг военнослужащих, индексы агрессивности и враждебности.

Vasilyeva G. V., Kokoschuk G. I. The Aggression Features of the Soldiers According to their Rank Status. The military aggression features as a function of status rank are analyzed. It was established that the conscripts compared with a group

of mercenaries and warrants tend to exercise more physical aggression, the total value of their aggressiveness and decision is higher. Contract servicemen, alongside with a high enough level of physical aggression, also have higher indicators of suspicion and index of aggressiveness, and the highest comparing with the other groups hostility index and level of aggression. The group of warrant officers as compared with the other groups has more severe forms of aggression such as indirect aggression, irritability, resentment, suspicion and guilt. This category of personnel is also characterized by higher rates of aggression and hostility, aggressiveness level and the total value of aggressiveness and decision.

Key words: aggression, soldiers rank status, indices of aggressiveness and hostility.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема пошуку, становлення та розвитку нових підходів до створення Внутрішніх військ МВС України нового зразка та модернізації військових формувань, які відповідали б потребам раціональної достатності й були б орієнтовані на захист національних інтересів, актуальна ще від часу проголошення незалежності України [1, 2]. Незважаючи на те, що армія як соціальний інститут завдяки існуючим та усталеним статутним вимогам є достатньо стабільною структурою, сучасні суспільні процеси, впливають на її особистісну компоненту. Отож, вивчення психологічного статусу особового складу внутрішніх військ у змінених умовах організації службової діяльності має важливе значення.

Із достатньо широкого кола актуальних моментів, що потребують вивчення, можна виділити дослідження особливостей становлення службових взаємовідносин військовослужбовців й осіб рядового та керівного складу за умови введення контрактної форми служби. Особливої уваги потребує також вивчення питання психологічної підтримки осіб рядового складу в адаптаційний період, коли формується внутрішній світ особистості, пристосування її життя та побуту до вимог військового середовища. Від того, наскільки успішно пройде цей період, буде залежати подальша служба. Суттєвим моментом у цей період є те, як особистість буде взаємовідносини з іншими людьми, проявляє себе в конфліктних ситуаціях, відстоює власну гідність, своє «Я», які механізми психологічного захисту використовує. Варто також зазначити: сьогодні більшість нинішніх призовників не відповідає критеріям фізичного, психічного та соціального розвитку, які дали б змогу безболісно адаптуватися до нових умов. Отож на часі потреба пошуку оптимальних шляхів здійснення процесу

адаптації з урахуванням вихідних якостей і реальних можливостей особистості для подальшого розвитку цих якостей [4, 9].

Проблема емоційної стабільності військовослужбовців вагома, оскільки вони частіше, порівняно з пересічним громадянином, перебувають у небезпечних життєвих умовах. Фізичне та психічне здоров'я представників таких професійних груп зазнає потужних і частих випробувань на міцність [9]. Військові постійно перебувають у стані психоемоційного стресу. Служба висуває підвищені вимоги до стану психічного здоров'я особового складу, оскільки вона пов'язана з підвищеними факторами ризику, невизначеною інформацією, високою відповідальністю за результати праці, психологічною та фізичною незрілістю певної частини призовників, проблемами міжособистісних взаємовідносин та конфліктними ситуаціями. Такі фактори ризику викликають у цих осіб погані настрої, емоційну неврівноваженість, замкнутість, невпевненість у собі, агресію [3; 5; 8]. Складність досліджуваної проблеми, зокрема її профілактичного напрямку, пов'язана з відсутністю відомостей про специфічність агресивних проявів у військовослужбовців. Ця проблематика на сьогодні недостатньо досліджена, потребує особливої уваги, у зв'язку з тим, що у військовослужбовців агресивність достатньо виражена. Отже, мета статті – проаналізувати прояви форм агресії серед військовослужбовців залежно від статусного положення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Досліджувалися форми та рівні проявів агресивної поведінки за участю службовців військової частини 1241 Внутрішніх військ МВС України в окремо дислокованій роті м. Чернівці. Загальна кількість досліджуваних – 45 осіб ($n=45$). Під час вивчення агресивності залежно від статусного положення було сформовано три групи з однаковою кількістю респондентів, а саме: перша група складалась із солдат строкової служби ($n=15$); друга – із контрактників ($n=15$) і третя – із прапорщиків ($n=15$).

Для дослідження особливостей прояву агресивності у військовослужбовців ми використали три методики: методику діагностики форм агресії А. Басса й А. Дарки, яка дає змогу виявити такі форми агресії, як фізична, вербальна, опосередкована, негативізм, роздратованість, підозріливість, образливість, аутоагресія, індекс агресивності та ворожості [6]; методику діагностики А. Ассінгера, що досліджує рівень агресивності [7]; тест руки Вагнера – проективну методику,

яку використовують для діагностики агресивності–директивності [5]. Статистичне оброблення результатів здійснювалося за допомогою дисперсійного аналізу Крускала–Уолліса та Манна–Уїтні для незалежних вибірок, який дав можливість визначити різницю між середніми значеннями двох чи більше вибірок за програмою «Статистика 6.0. для соціальних наук».

Під час досліджень форм прояву агресії, індексів агресивності та ворожості, показників підсумкового значення агресивності та директивності у військовослужбовців відповідно до належності до рангової групи встановлено, що в солдатів строкової служби достовірно більше, ніж в інших категорій військовослужбовців виражено лише фізичну форму агресії, що пов'язано переважно з бажанням самоствердження серед найближчого рівностатусного оточення (рис. 1). Інші форми агресії, а також індекси агресивності та ворожості в цієї категорії респондентів менш виражені, ніж у представників інших груп, що пов'язано з більш легковажним ставленням до реальної дійсності, внаслідок розуміння обмеженості терміну перебування на військовій службі та менш вираженого ступеня особистої відповідальності.

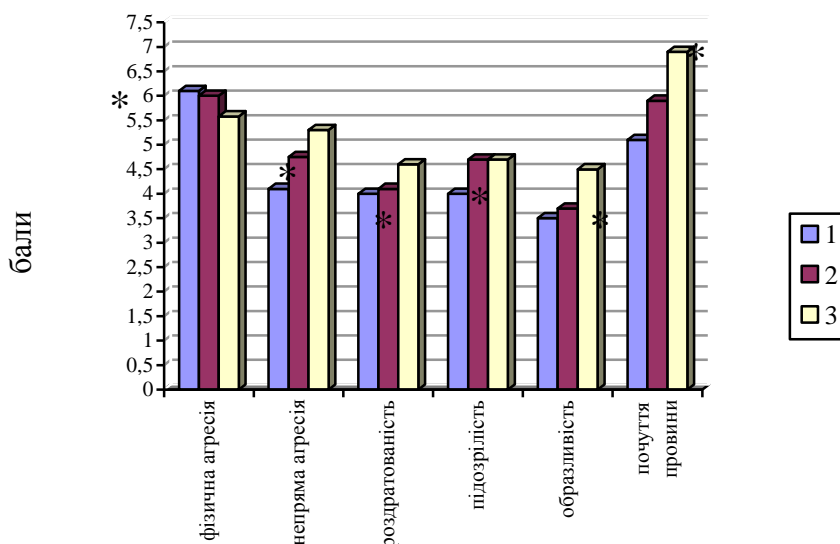

Рис. 1. Порівняння проявів форм агресії респондентів залежно від рангової групи (1 – солдати строкової служби; 2 – контрактники; 3 – прапорці)

Окрім цього, особливості перебування в армії солдатів строкової служби, загальні побутові проблеми, спільне проживання сприяють установленню між ними дружніх стосунків, що й пояснює менший,

ніж в інших групах респондентів показник індексу ворожості. І тільки підсумкове значення агресивності та директивності дещо більше, ніж у контрактників, але достовірно менше, ніж у прапорщиків, що зумовлено усвідомленням ними свого підлеглого положення відносно керівного складу (рис. 2). Під час порівняння досліджуваних нами показників, отриманих у групі військовослужбовців-контрактників, із результатами в інших групах, виявлено, що за такими характеристиками, як прояв фізичної агресії, роздратування, схильність до образливості дані в групі контрактників мало відрізнялися від виявлених у групі солдатів строкової служби, тобто мали менші за значенням величини, ніж у групі прапорщиків.

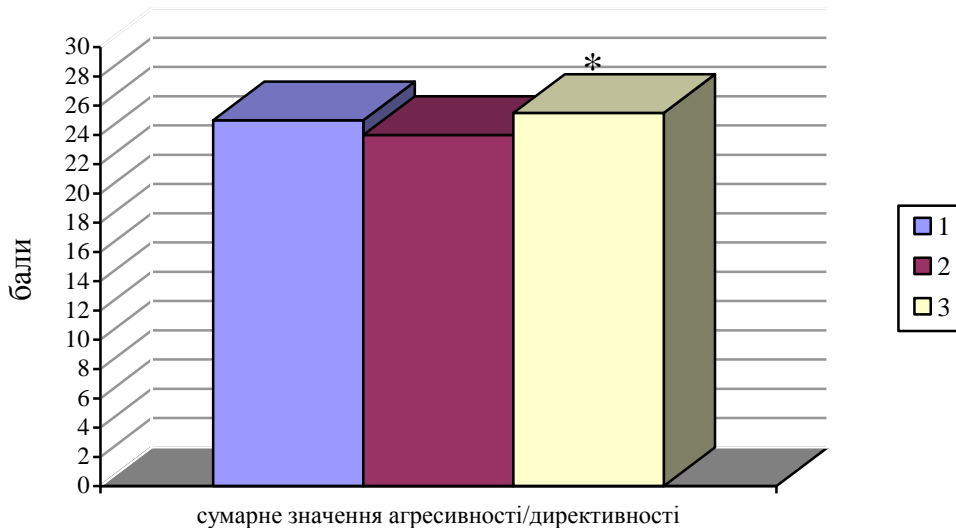

Рис. 2. Порівняння індексів середніх показників підсумкового значення агресивності та директивності (ПЗАД) у респондентів залежно від рангової групи (1 – солдати строкової служби; 2 – контрактники; 3 – прапорщики)

Таке співвідношення можна пояснити тим, що контрактники, як і солдати строкової служби, проявляють достатньо високий рівень фізичної агресії (рис. 1), тому що потребують самоствердження в рівностатусному середовищі, але менше дратуються та схильні до образливості внаслідок прийняття ними правил поведінки відповідно до військового статуту та усвідомлюють своє підлегле становище. Виявлені в контрактників вищі, ніж у солдатів строкової служби, показники підозрілості та індексу агресивності, а також найбільший серед інших груп індекс ворожості (рис. 3) можна пояснити меншим ступенем довіри до інших осіб, унаслідок відсутності в контрактників, на відміну від солдатів строкової служби, таких умов прохо-

дження служби в армії (спільне цілодобове перебування в одному приміщенні, тісне міжособистісне спілкування), які можуть сприяти швидшій соціальній адаптації, а також формуванню згуртованості та встановленню дружніх стосунків між ними.

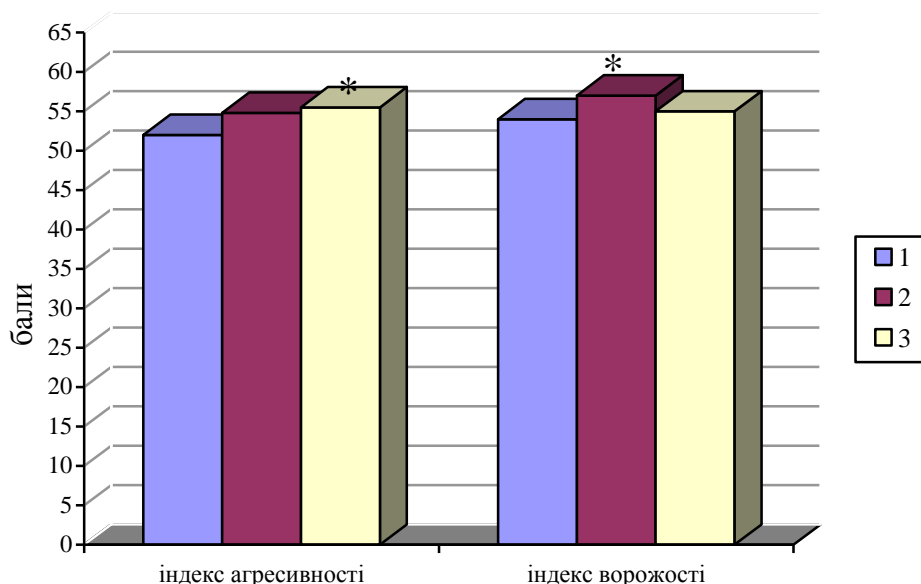

Рис. 3. Порівняння індексів агресивності та ворожості в респондентів залежно від рангової групи (1 – солдати строкової служби; 2 – контрактники; 3 – прапорщики)

Показники прояву опосередкованої агресії та почуття провини в контрактників займають проміжне місце порівняно з результатами двох інших груп респондентів, тобто є меншими, ніж у прапорщиків, але більшими, ніж у солдатів строкової служби. Це може бути зумовлено більш залежним становищем контрактників порівняно із солдатами строкової служби у зв'язку із можливим звільненням в разі порушень посадових вимог, що з одного боку, не дає їм вільно проявляти свою агресію безпосередньо, а з іншого – підвищує рівень їхньої особистісної відповідальності за дотримання статутного режиму та результативність виконання службових завдань. Найменш виражене в контрактників, порівняно з іншими респондентами, підсумкове значення агресивності й директивності також може бути пов'язане з усвідомленням свого підлеглого становища та розумінням залежності від повноти дотримання службових вимог, що посилюється почуттям невпевненості в стабільності свого становища (рис. 2). Виявлений найбільший серед інших груп респондентів рівень агресивності може бути зумовлений емоційним напруженням, пов'язаним із впливом

усіх названих вище факторів, що обмежують відчуття особистісної свободи (рис. 4).

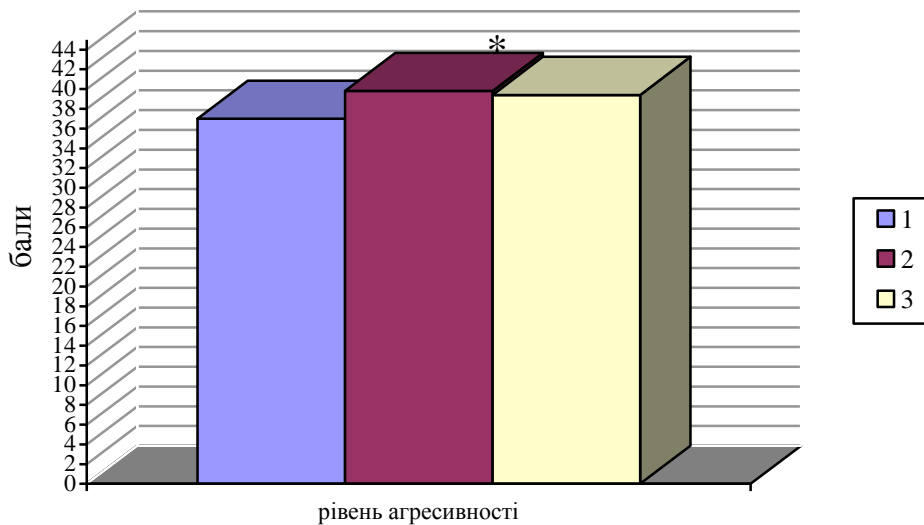

Рис. 4. Порівняння рівня агресивності респондентів залежно від рангової групи (1 – солдати строкової служби; 2 – контрактники; 3 – прапорщики)

У групі прапорщиків, порівняно з іншими респондентами, більше виражені такі форми агресії, як опосередкована агресія, роздратованість, образливість, підозрілість, почуття провини (рис. 1). У цій категорії військовослужбовців виявлено високі показники індексів агресивності та ворожості, рівень агресивності, а також вище, ніж в інших респондентів, сумарне значення агресивності та директивності. Переважання прояву опосередкованої агресії в прапорщиків пояснюємо наявністю в них життєвого та професійного досвіду, вмінням стримано реагувати на конфліктні ситуації та здатністю врівноважено розв'язувати проблеми професійного та соціально-значимого характеру. Підвищені показники роздратованості, індексу та рівня агресивності зумовлені тривалим впливом емоційно-напруженого тла, притаманного специфіці цієї професійної діяльності, яка пов'язана з високим рівнем особистої відповідальності, з можливими проблемами встановлення статусних взаємовідносин із підлеглими та керівництвом. Виявлені достовірні відмінності в проявах більшої схильності до підозрілості та ворожості (рис. 3) можна пояснити наявністю негативного досвіду в міжособистісних стосунках, зокрема в професійній діяльності, що викликає недовіру до малознайомого оточення, представленого складом солдатів строкової служби, який постійно

змінюється та викликає невпевненість у потрібному ступені компетентності підлеглих під час виконання службових завдань. Окрім цього, однією з причин, які загострюють ці риси, можуть бути конкурентні відносини з рівностатусними співробітниками в процесі кар'єрного росту. Схильність до образливості може бути пов'язана з накопиченням незадоволення матеріальним забезпеченням унаслідок неадекватної вимогам сучасного соціально-економічного становища в країні оплати праці, а також житлово-побутовими проблемами. Виявлений достатньо високий рівень прояву почуття провини можна пояснити усвідомленням міри особистої відповідальності за хід виконання та результативність розв'язання службових завдань і наявністю внутрішньо-особистісних та міжособистісних конфліктів, зумовлених відсутністю уваги до найближчого оточення внаслідок постійної зайнятості на службі, а також недостатніми можливостями для задоволення життєвих потреб. Вищий відносно інших респондентів показник підсумкового значення агресивності й директивності (рис. 2) пояснюємо тим, що за статусним становищем прапорщики займають керівну посаду у військовій установі, де специфіка статутних відносин потребує авторитарного стилю керівництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За допомогою порівняльного аналізу результатів дослідження особливостей прояву агресивності у військовослужбовців залежно від статусного рангу ми виявили, що в *солдатів строкової служби*, порівняно із іншими респондентами, відзначено найбільш виражений прояв фізичної форми агресії та зазначено достатньо високий показник агресивності–директивності, що можна пояснити наявністю відвертішої форми психологічного захисту, спрямованого на збереження особистісних меж, та схильністю до самоствердження в рівностатусному оточенні під час установа системи взаємовідносин в адаптивний до умов проходження служби період. *Контрактники* за специфікою прояву агресії займають посереднє місце між солдатами строкової служби та прапорщиками. Так, разом із достатньо високим рівнем прояву фізичної агресії, представникам цієї групи респондентів більше, ніж солдатам строкової служби, але менше, ніж прапорщикам, притаманний прояв опосередкованої агресії. Це може бути зумовлено більш залежним становищем контрактників порівняно із солдатами строкової служби внаслідок можливого звільнення в разі порушень посадових вимог. Потреба відповідати вимогам службового становища не тільки

служує обмежувальним фактором для регулювання поведінки, а й також може посилювати прояв почуття провини, що, у свою чергу, сприятиме формуванню більш відповідального ставлення до виконання військового статуту та вплинути на покращення результативності здійснення службових завдань. Виявлений у контрактників найбільший серед інших груп показник індексу ворожості ймовірно викликаний низьким рівнем довіри до малознайомого оточення за відсутності умов, подібних до перебування на службі солдат рядового складу (загальний побут, тривалі тісні взаємовідносини), що надають можливість для налагодження міжособистісних стосунків, прискорюють процес виникнення згуртованості в колективі та полегшують соціальну адаптацію. Найнижчий, порівняно з іншими групами респондентів, підсумковий показник агресивності–директивності в контрактників можна пояснити усвідомленням та прийняттям ними свого підлеглого статусу, що підкріплено почуттям невпевненості в стабільності їхнього службового становища. Найбільший серед інших груп респондентів рівень агресивності може бути зумовлений емоційним напруженням, викликаним названими вище чинниками, які можуть спричинити виникнення відчуття обмеженості особистісної свободи. *Прапорщиків* характеризує найбільший рівень прояву майже всіх форм агресії, крім фізичної. Переважання опосередкованої агресії над фізичною можна пояснити здатністю до врегульованості негативних емоційних станів та вмінням завдяки життєвому досвіду конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. Причиною виявлення високого рівня роздратованості в прапорщиків може бути вплив напруженої обстановки, зумовленої специфікою їхньої професійної діяльності. Підозрілість та достатньо високий показник індексу ворожості можна пояснити низьким рівнем довіри до малознайомого оточення внаслідок наявності негативного досвіду в міжособистісних стосунках, а також невпевненістю в достатній компетентності підлеглого складу та конкурентними відносинами в рівностатусному оточенні. Варто відзначити, що внаслідок тиску невідрагованого негативного емоційного напруження, зумовленого стресогенним тлом специфіки служби, обмеженнями особистісного значення та фрустраційними настроями від незадоволеності дійсністю, прапорщики, порівняно з іншими респондентами, найбільш схильні до прояву аутоагресивних тенденцій. Підґрунтям до прояву образливості та почуття провини може бути накопичення невирішених внутрішньоособистісних і

міжособистісних конфліктів, пов'язаних і з професійною діяльністю, і з проблемами незадовільного матеріального забезпечення та побутовими й сімейними негараздами, а також із високим рівнем особистої відповідальності за результативність виконання службових обов'язків та забезпечення необхідними життєвими потребами й достатнім рівнем уваги свого найближчого оточення. Найвищий показник сумарного значення агресивності–директивності зумовлений керівним статусним положенням цієї категорії військовослужбовців, яке вимагає, згідно з військовими статутними вимогами, авторитарного стилю керівництва.

Порівняльний аналіз особливостей прояву агресивності залежно від статусного рангу військовослужбовців дає можливість окреслити коло психологічної проблематики в досліджуваних категорій: у солдатів строкової служби виявлено занижену здатність до регуляції негативних емоційних реакцій, яка виражається в схильності до проявів відкритої фізичної агресії й зумовлена недостатнім рівнем особистісної зрілості та відповідальності; контрактників характеризують найвищий, порівняно з іншими респондентами, рівень агресивності, що зумовлено чинниками, які можуть обмежувати відчуття особистісної свободи, та слабшою відносно солдатів строкової служби спроможністю до соціальної адаптації в період становлення їхньої професійної діяльності; у прапорщиків відзначено переважання, порівняно з іншими респондентами, проявів агресії за кількісними та якісними показниками, що може засвідчувати про тенденцію до емоційного вигорання внаслідок впливу напруженого психоемоційного тла і професійного, і особистого значення.

У подальших дослідженнях з'ясовуватимемо особливість прояву агресії у військовослужбовців залежно від віку та сімейного стану.

Список використаної літератури

1. Абрамов В. І. Флуктуації духовних систем: поняття процесу і принципи змін / В. І. Абрамов // Вісн. НТУУ «Київ. політехн. ін-т» Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2003. – № 1 (7). – С. 7–15.
2. Абрамов В. І. Система формування духовного потенціалу української армії: досвід моделювання / В. І. Абрамов // Збірник наукових праць. – Вип. № 1 (5). – Х. : НТУ «ХП», 2003. – С. 82–91.
3. Гичун В. С. Состояние диагностики и военно-врачебной экспертизы военнослужащих внутренних войск МВД Украины с аутоагрессивным поведением / В. С. Гичун // Наук.-практ. журн. – 2005. – Т. 11, № 2. – С. 41–42.

4. Глемба Л. В. Методика работы заместителя командира по воспитательной работе по организации и обеспечению условий адаптации и социализации военнослужащих в подразделении : учеб.-метод. пособие / Л. В. Глемба. – Новосибирск : НВВКУ, 2008. – 98 с.
5. Гриневич Є. Г. Визначення маркерів формування психічних та поведінкових розладів внаслідок надзвичайних подій у працівників органів внутрішніх справ за допомогою тесту Люшера / Є. Г. Гриневич, О. В. Абрамов // Наук.-практ. журн. – 2005. – Т. 13, № 1–2. – С. 48–49.
6. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности / О. П. Елисеев. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – С. 310–327.
7. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «Бахрам», 1998. – С. 174–183.
8. Ревенок О. А. Особистісний та клініко-психопатологічний аспекти завершених самогубств серед співробітників органів внутрішніх справ України та їх профілактика / О. А. Ревенок, О. М. Терьошина, М. В. Чорний // Наук.-практ. журн. – 2005. – Т.13, № 1–2. – С. 55–56.
9. Прошутинский Ю. С. Психологическая модель адаптации и дезадаптации человека в экстремальных условиях существования : дис.... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ю. С. Прошутинский. – СПб., 2003. – 223 с.